

LARS BOON EN AXEL STAM

Een klein land vol geschiedenis

Vergeten verhalen uit alle provincies

Ambo|Anthos
Amsterdam

Voor onze volgers

0 10 20 30 40 50
kilometer

Inhoud

Inleiding 7

Prehistorie in Nederland (tot 50 voor Christus)

- 1 De gestolen Maashagedis – Limburg 17
- 2 Het vorstengraf van Oss – Noord-Brabant 27
- 3 De hoogste terp van Nederland – Friesland 35

Oudheid in Nederland (50 voor Christus-500 na Christus)

- 4 Het verdwenen fort in de Noordzee – Zuid-Holland 45
- 5 De Nederlandse godin Nehalennia – Zeeland 55

Middeleeuwen (500-1550)

- 6 Het wonder van Elst – Gelderland 65
- 7 De Vlaardingse toiletmoord – Zuid-Holland 73
- 8 De Stichtse burgeroorlog – Utrecht 81
- 9 De freules van Beckum – Overijssel 89

Vroegmoderne tijd (1550-1795)

- 10 De ommekeer in het Noorden – Groningen 99
- 11 Oostenrijkse grenspalen – Limburg 109
- 12 De mummies van Wieuwerd – Friesland 117

De lange negentiende eeuw (1795-1914)

- 13 De vergeten invasie van 1799 – Noord-Holland 129
- 14 Kozakkendag – Utrecht 139
- 15 De Koloniën van Weldadigheid – Drenthe 147
- 16 Champagnejaren – Groningen 157
- 17 Het einde van een eiland – Flevoland 163

De Wereldoorlogen (1914-1945)

- 18 Het Nederlandse Alcatraz – Flevoland 173
- 19 Van vluchtelingenkamp tot woonoord – Drenthe 183
- 20 De heldhaftige postduif William of Orange – Gelderland 193
- 21 Een Poolse tank in Breda – Noord-Brabant 201
- 22 De dubbele drooglegging – Noord-Holland 211

Hedendaagse geschiedenis (1945-nu)

- 23 De vergeten slachtoffers van de Watersnoodramp – Zeeland 221
- 24 De geheime IJssellinie – Overijssel 229

Dankwoord 239

Bronnen 243

Illustratieverantwoording 253

Inleiding

Vraag een willekeurig persoon naar een historische gebeurtenis uit de Nederlandse geschiedenis en de kans is groot dat er bekende antwoorden volgen: de moord op Willem van Oranje, de aanleg van de Afsluitdijk en het verraad van Anne Frank. Het zijn stuk voor stuk belangrijke verhalen, maar ze vormen slechts een fractie van het grotere geheel. De Nederlandse geschiedenis is rijk, verrassend en veelzijdig. Ze wemelt van de verhalen die in de vergetelheid geraakt zijn en die de klaslokalen nooit gehaald hebben. En dus is het tijd om het verleden af te stoffen, buiten de grenzen van de Canon te treden en verloren geschiedenissen uit alle twaalf provincies van Nederland te vertellen.

Een klein land vol geschiedenis is ontstaan uit een gedeelde passie die teruggaat tot onze kindertijd. Axel Stam groeide op in het West-Friese dorp Dirkshorn en als kleuter al verslond hij in de lokale bibliobus alle boeken over dinosauriërs. Op de basisschool las hij gedichten voor tijdens de Nationale Dodenherdenking en hield hij spreekbeurten over Romeinse soldaten en over Britse gevechtsvliegtuigen uit de Tweede Wereldoorlog. Ook tijdens vakanties was hij non-stop met geschiedenis bezig. In België en Luxemburg moest en zou hij elk oorlogsmuseum bezoeken, tot lichte wanhoop van zijn ouders.

Axel op bezoek in het Musée National d'Histoire Militaire in Diekirch, Luxemburg.

Lars Boon werd geboren in het dorp Hoogwoud, ook in West-Friesland, en raakte als kind gefascineerd door piratenverhalen, die zijn ouders hem eindeloos moesten voorlezen. Niet veel later volgde een ridderobsessie, aangewakkerd door het feit dat vlak bij zijn geboortedorp een belangrijk persoon uit de middeleeuwen, graaf Willem II van Holland, om het leven kwam. Die obsessie leidde tot eindeloos spelen met zwaarden en pijl-en-boog, en uiteindelijk zelfs tot een studie geschiedenis.

Hoewel we beiden aanvankelijk een andere richting insloegen,

Axel die van de farmaceutische industrie en Lars die van de jeugdzorg, bleef de liefde voor geschiedenis trekken. In 2019 richtte Axel het onlineplatform *The Dutch Historian* op. Op een Instagramaccount deelde hij foto's en teksten over historische plekken en gebeurtenissen. Een grote groep mensen bleek geïnteresseerd in korte verhalen en feitjes uit de Nederlandse geschiedenis. Het platform groeide in korte tijd uit tot een toegewijde community van tienduizenden liefhebbers en Axel besloot uit te breiden met een website.

In 2023 had Lars inmiddels de jeugdzorg verlaten, was afgestudeerd als historicus en maakte podcasts. Hoewel we allebei uit

Lars tijdens zijn ridderobsessie.

West-Friesland komen, kenden we elkaar nog niet. Er volgde een afspraak in het Amsterdamse Rijksmuseum, op dat moment Lars' werkplek. Het klikte meteen en Lars sloot zich aan bij het platform. Niet lang daarna werd *The Dutch Historian Geschiedenis Podcast* geboren. Ook ging Lars helpen bij het maken van content voor de sociale platforms. Om het enthousiasme van Lars en Axel in goede banen te leiden sloot in 2024 kunsthistorica, projectmanager en partner van Axel, Cheryl Schilder aan. Met haar was het team van *The Dutch Historian* compleet.

De vraag die ons het meest wordt gesteld is: 'Waar vinden jullie al die verhalen?' Het antwoord is simpelweg dat we allebei eindeloos nieuwsgierig zijn. Onze historische voelsprietten staan altijd aan. We lezen geschiedenisboeken en tijdschriften, kijken documentaires, struinen het internet af en bezoeken regelmatig musea en monumenten. Daarnaast krijgen we in groten getale tips van volgers via sociale media, soms zelfs te veel om allemaal te verwerken. Hierdoor blijven we continu vergeten verhalen uit de Nederlandse geschiedenis tegenkomen en delen.

Een klein land vol geschiedenis is voor ons een levenslange droom die werkelijkheid wordt. We willen met deze vierentwintig verhalen laten zien dat de Nederlandse geschiedenis zeker niet droog en saai is, maar leeft en bruist. Elk verhaal in dit boek werpt een licht op een minder bekend stukje verleden en draagt zo bij aan een rijker en completer beeld van vroeger. We nemen je mee op tijdreis door alle provincies van Nederland.

We schrijven dit boek met diepe waardering voor de historici en onderzoekers die ons voorgingen. Wij staan op hun schouders. Tegelijkertijd realiseren we ons dat geschiedenis geen vaststaand feit is, maar een voortdurend veranderende kijk op het verleden. *Een klein land vol geschiedenis* laat zien hoe het verleden zich op dit moment aan ons openbaart, met de inzichten en bronnen van nu. En wanneer we in dit boek eenvoudig over 'Nederland' spreken – of het nu gaat

om de Republiek, het Koninkrijk Holland, de Lage Landen of de Bataafse Republiek – doen we dat met het besef dat de naam en de grenzen van het land door de eeuwen heen zijn veranderd.

Beste historicus, geschiedenisliefhebber of gewoon iemand die houdt van een goed verhaal, we hopen dat dit boek je verwondert, aan het denken zet en inspireert. Want wie eenmaal ontdekt hoe rijk en verrassend de Nederlandse geschiedenis is, zal verlangen naar meer. Fijne reis!

PREHISTORIE IN NEDERLAND

(tot 50 voor Christus)

Resten van de eerste Mosasaurus die gevonden werden in 1766,
tentoongesteld in het Teylers Museum in Haarlem.

1

De gestolen Maashagedis

Limburg

Speelgoed, knuffels, T-shirts, sokken en rugzakken; de voorliefde voor dinosauriërs is bij veel kinderen van jongs af aan aanwezig. Zo ook bij ons. Het liefst vielen we in slaap met de verhalen over deze prehistorische kolossen. We keken naar de tekenfilm *Platvoet en zijn vriendjes*, de *Jurassic Park*-films en daarna de *Jurassic World*-films. Het zal niet verbazen dat al deze producties Amerikaans zijn, aangezien de meeste resten van dinosauriërs in Noord-Amerika zijn gevonden. De Canadese plaats Drumheller spant de kroon en wordt de ‘*dinosaur capital of the world*’ genoemd. Een van de grootste musea over dinosauriërs ter wereld, het Royal Tyrrell Museum of Paleontology, staat in deze stad en herbergt een verzameling van 160.000 fossielen. Zoveel zijn er in ons kikkerlandje nooit gevonden, al hebben we wel degelijk onze eigen uitgestorven prehistorische beesten.

Dinosauriërs

Dinosauriërs leefden van ruim 230 miljoen tot 66 miljoen jaar geleden op aarde. Het begon met kleine vleesetende dino's op twee voeten, maar in de loop van miljoenen jaren ontstonden er talloze verschillende soorten. Van de imposante langnek-dino's, *Sauropoda*, die wel 30 meter lang konden worden, tot de angstaanjagende *Tyranno-*

saurus rex, voorzien van zestig tanden zo groot als bananen. En van de zwaar gepantserde tankachtige *Ankylosaurus*, een favoriet in onze kindertijd, tot de iconische *Triceratops* met nekschild en gevaarlijke hoorns. Dan hebben we het nog niet eens gehad over de vliegende en zwemmende reptielen uit die tijd, die technisch gezien overigens niet tot de dinosauriërs worden gerekend. Aangezien ze gedeeltelijk tijdgenoten waren van de dinosauriërs maken de meeste mensen dit onderscheid niet.

Een lange tijd zwaaiden deze wezens de scepter over de aarde, maar ongeveer 66 miljoen jaar geleden ging het mis. Een meteoriet met een diameter van ongeveer 12 kilometer sloeg in op het Mexicaanse schiereiland Yucatán en creëerde een krater zo groot als België. Na de impact trok een golf van infrarode straling over het aardoppervlak heen met een kracht die honderden miljarden keer die van de atoombomben op Hiroshima en Nagasaki overtrof. Alles wat er mee in aanraking kwam werd vrijwel onmiddellijk gedood. Hierop volgde een schokgolf en ontstonden enorme aardbevingen en tsunami's die het land overspoelden. Door de grote hoeveelheid stof in de lucht werd het donker op aarde, waarna de temperatuur drastisch daalde. Ongeveer driekwart van de plant- en diersoorten overleefde de ramp niet. Nadien zijn door evolutie uit de overlevers nieuwe diersoorten ontstaan. Miljoenen jaren later werden de eerste fossielen van de toen uitgestorven beesten gevonden.

Fossielen in Nederland

Fossielen van prehistorische beesten zijn geen nieuwe ontdekking, maar eeuwenlang wist men vaak niet waar men mee te maken had. In de loop van de vroegmoderne tijd ging men de studie naar fossielen intensiveren. Een naam die in deze periode bij wijze van misverstand aan een dinosauriër werd gegeven was '*Scrotum humanum*', oftewel 'menselijke balzak'. De Engelse arts Richard Brookes dacht in 1763 dat hij te maken had met het dijbeen van een olifant, zijn illustrator dacht

aan een scrotum en zette het boven de illustratie. De naam '*Scrotum humanum*' is echter nooit als officiële naam gevoerd. In de negentiende eeuw is de verzamelnaam *dinosaurus* bedacht onder aanvoering van de Britse zoöloog en paleontoloog Richard Owen. Het was een samenvoeging van de Griekse woorden *deinos* en *sauros*, die respectievelijk 'verschrikkelijk' en 'hagedis' betekenen. Ondertussen zijn er zo'n duizend soorten dinosauriërs ontdekt. Ook in Nederland kwamen prehistorische reptielen voor. Het gebied dat nu Nederland is lag 66 miljoen jaar geleden onder water. Aangezien dinosauriërs op het land leefden kwamen die hier niet voor. Er zijn wel dino-fragmenten gevonden, maar die zijn afkomstig van zogenaamde drijfliken. De dinosauriërs stierven waarschijnlijk elders, waarna (delen van) hun lichamen naar het huidige Nederland dreven. Om deze overblijfselen te vinden moet er in oude aardlagen gezocht worden.

Van tijd tot tijd wordt er in Nederland een fossiel naar boven gehaald. Zo zijn in de Ankerpoortgroeve bij het Gelderse Winterswijk wervels van een *Amotosaurus* ontdekt, een zeereptiel van 3 meter met een lange nek. Ook werden resten gevonden van een *Nothosaurus*, een zeereptiel dat ruim 200 miljoen jaar geleden leefde. Beide zijn in het natuurhistorisch museum Naturalis Biodiversity Center in Leiden en De Museumfabriek in Enschede te bewonderen. In het Overijsselse Losser is een kleine zandsteengroeve te vinden. Dit zandsteen bleek veel fossielen te bevatten. Er zijn verschillende resten van zo'n 130 miljoen jaar oud gevonden, waaronder kreeften, haaien en zee-egels. Deze zijn te bezichtigen in Geologiemuseum Losser. De vindplaatsen van fossielen uit het tijdperk van de dinosauriërs concentreren zich voornamelijk in het zuiden en oosten van ons land en dat heeft alles te maken met de ondergrond.

De kans dat er in de drassige grond van een van onze kustprovincies een fossiel ouder dan 66 miljoen jaar tevoorschijn komt, is nagenoeg nul. De kustgebieden bestaan ten gevolge van erosie en afzetting namelijk uit 'jonge' klei- en zandlagen van slechts enkele miljoenen

jaren oud. Dat is anders in bijvoorbeeld de Sint-Pietersberg in Limburg. Deze berg bestaat uit mergel, die tientallen miljoenen jaren geleden ontstond in ondiep tropisch zeewater. Mergel is opgebouwd uit kalk van kleine diertjes die na het sterven naar de bodem zonken en daar in de loop van de tijd een dikke laag sediment vormden. In deze oude laag worden nog altijd fossiele resten gevonden van dieren die in en rond deze voormalige zee leefden. Er werden in Limburg bijvoorbeeld een aantal botfragmenten van een *Hadrosauriër* blootgelegd, een plantenetende dino van ongeveer 4 meter lang. Maar dit waren niet de enige resten die uit de mergel naar boven kwamen.

Het grote dier van Maastricht

In 1767 werden in de mergelgroeven de overblijfselen van een tot dan toe onbekend zeemonster opgegraven. Het ging om twee losse onderkaken en een schedel met bovenkaak. Men had geen idee van wat voor beest deze resten geweest konden zijn. Sommigen dachten aan een type potvis en anderen aan een dolfijn. Het ontdekte fossiel werd in 1784 uiteindelijk aangekocht door Martinus van Marum, directeur van het Teylers Museum in Haarlem. Het is tegenwoordig nog steeds een van de pronkstukken in de fossielenzaal. Er werden later meer van dezelfde soort fossielen gevonden. De bekende naturalist en zoöloog Georges Cuvier ging ook met 'Le grand animal de Maëstricht', zoals het dier genoemd werd, aan de slag. Aan het begin van de negentiende eeuw was hij de eerste die stelde, onder andere aan de hand van de fossielen uit Maastricht, dat soorten kunnen uitsterven. Tot die tijd werd uitsterven gezien als een controversiële speculatie. In 1822 kwam het monster uit Maastricht door de Engelse geoloog William Conybeare bekend te staan als de *Mosasaurus*. Het was een samenvoeging van het Latijnse woord voor Maas (*Mosa*) en het Griekse woord voor hagedis (*sauros*). Men dacht in eerste instantie dat het dier zowel op het land als in de zee leefde. Pas in 1854 toonde zoöloog Hermann Schlegel, later directeur van het Rijksmuseum van Natuur-

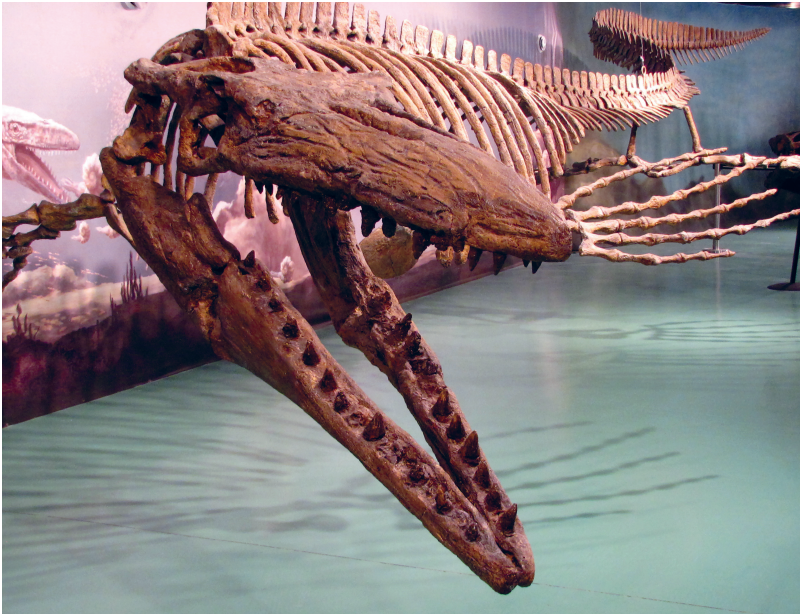
lijke Historie (nu Naturalis), aan dat de *Mosasaurus* in het water leefde en vinnen had. De *Mosasaurus* was een zeereptiel en behoorde niet tot de dinosauriërs.

Het bekendste *Mosasaurus*-fossiel werd in oktober 1778 ontdekt in het noordelijke gangenstelsel van de Sint-Pietersberg. Een arbeider had een deel van een schedel uit de kalksteenwand zien steken. De schedel werd er uitgehaald en naar de eigenaar van de groeve gebracht, Theodorus Johannes Godding. Hij nam de schedel op in zijn rariteitenkabinet, een kamer vol bijzonderheden, in een grot direct achter zijn woning. De chirurgijn en Maastrichtse verzamelaar Johann Leonard Hoffmann schreef over de ontdekking. Hij dacht in eerste instantie aan de resten van een krokodil, terwijl zijn collega's het als een nieuw soort tandwalvis bestempelden. In 1786 verscheen een artikel over de vondst in de *Philosophical Transactions of the Royal Society*, een wetenschappelijk tijdschrift, waardoor 'Le grand animal de Maëstricht', of het 'Grote dier van Maastricht', beroemd werd. Zo ontstond de mythe dat Hoffmann de ontdekker was, waardoor het reptiel bekend is komen te staan als de *Mosasaurus hoffmannii*. Het fossiel zou echter niet lang in de collectie van Godding blijven.

Beleg van Maastricht

In september 1794, tijdens de Eerste Coalitieoorlog tussen de Eerste Franse Republiek en andere Europese mogendheden, werd Maastricht belegerd door Franse revolutionaire troepen. Na de Franse Revolutie en de onthoofding van de Franse koning Lodewijk XVI verklaarde een groep Europese staten met onder meer Spanje, Portugal, Groot-Brittannië en de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden Frankrijk de oorlog. De Zuidelijke Nederlanden werden een belangrijk strijdtoneel van deze oorlog. Na een beleg van 45 dagen moest Maastricht op 4 november capituleren. In de twintig jaar daarna bleef de stad in Franse handen.

Naast soldaten hadden de Fransen bij het beleg van Maastricht

Gereconstrueerd skelet van een Mosasaurus in het Canadian Fossil Discovery Centre in Morden.

een politiek commissaris mee die plundertochten organiseerde om kunstschaten en andere belangrijke wetenschappelijke voorwerpen te confisqueren en naar Parijs te sturen. Dit gebeurde ook met het toen al wereldberoemde fossiel van Godding. Volgens de Fransen was Hoffmann de oorspronkelijke eigenaar van het fossiel en had Godding het onrechtmatig verkregen. Het lijkt erop dat de Fransen de mythe rond Hoffmann in de wereld brachten om de roof van het fossiel te rechtvaardigen. De *Mosasaurus* werd door de regering in Frankrijk direct tot nationaal erfgoed verklaard en zou eind 1794 naar Parijs zijn gebracht. Niet veel later werd het tentoongesteld in het Muséum National d'Histoire Naturelle, waar het nog steeds te bezichtigen is.

Terughalen naar Nederland?

Theodorus Johannes Godding overleed in 1797, enkele jaren na de roof van 'zijn' *Mosasaurus*. Aan het begin van de negentiende eeuw deed zijn weduwe Rosa Godding meerdere vergeefse pogingen om het fossiel terug naar Nederland te halen, dan wel compensatie te krijgen. In 1823 deed ze nog een poging via de eerste Nederlandse koning Willem I toen hij een bezoek bracht aan Maastricht. Er ging opnieuw een brief naar de Franse minister van Buitenlandse Zaken, maar wederom vingen ze bot. Pas na vier jaar kwam er een officiële reactie, waarin de Fransen aangaven dat het fossiel wel van Godding afkomstig was, maar dat hij al gecompenseerd was en dat de Franse regering het fossiel daarom rechtmatig verkregen had.

Er zijn recent nieuwe pogingen gedaan het fossiel naar Maastricht te halen. Tussen 1989 en 1994 heeft CDA-minister en Maastrichtenaar Maxime Verhagen zich tevergeefs hard gemaakt voor deze kwestie. In 2009 werd het fossiel eenmalig uitgeleend aan het Natuurhistorisch Museum Maastricht in verband met een tentoonstelling, zo was de *Mosasaurus* weer even 'thuis' in de provincie waar die gevonden was. Na de tentoonstelling zijn de overblijfselen weer overgebracht naar Parijs. Zelfs in 2023 en 2024 was de mogelijke terugkeer van de *Mosasaurus* nog landelijk nieuws toen de gemeenteraad van Maastricht een nieuwe poging ging doen, wederom tevergeefs. Tot er een succesvolle poging wordt ondernomen blijft het 'Grote dier van Maastricht' in Parijs te zien.

Vandaag de dag

Fossielen zijn over de hele wereld te bewonderen. Het Royal Tyrrell Museum is natuurlijk een absolute aanrader. Dichter bij huis zijn er veel dinosauriërs en andere fossielen te vinden in bijvoorbeeld Naturalis in Leiden. Dit museum heeft met vijf stuks zelfs de grootste verzameling *Triceratops*-dinosaurussen ter wereld. Daarnaast is daar de beroemde *Tyrannosaurus rex* Trix te zien. Onderzoekers van Natura-

lis groeven Trix in 2013 op in de prairie van Montana, in de Verenigde Staten. Het is een van de compleetste en best bewaard gebleven skeletten ooit van deze beroemde vleeseter. De twee ‘Nederlandse’ dinosauriërs die eerder in dit verhaal genoemd werden, de *Amotosaurus* en de *Nothosaurus*, staan ook in Naturalis.

De Museumfabriek in Enschede bezit een *Nothosaurus* uit de steengroeve van Winterswijk.

Ook Het Oertijdmuseum in het Noord-Brabantse Boxtel bezit een grote fossielencollectie en in de oertijd tuin zijn levensgrote replica's te bewonderen. Voor een fossiel van de *Mosasaurus* is een bezoek aan Parijs te overwegen, maar je kunt ook het oudste museum van Nederland, het eerder genoemde Teylers Museum in Haarlem, bezoeken. Het is afwachten of we het Limburgse *Mosasaurus*-exemplaar in Parijs ooit terug zullen zien in Nederland.

De vondsten en situla van het vorstengraf uit Oss.

2

Het vorstengraf van Oss

Noord-Brabant

Tijdens een van onze vele zoektochten naar vergeten verhalen stuitten we op een opvallende heuvel langs de A59, ter hoogte van Oss. We parkeerden onze auto aan de Zwaardweg, een weg parallel aan de snelweg, en ons oog viel direct op een gegraveerde inscriptie: VORSTENGRAF OSS. Wat deed dit mysterieuze monument hier, pal naast een drukke snelweg? Hoe oud was dit graf en welke vorst lag hier begraven? We pakten onze telefoons om te kijken waar we mee te maken hadden. Na wat doorklikken op het internet kwamen we erachter dat het hier ging om de in diameter grootste grafheuvel van Nederland.

Thuis aangekomen doken we dieper in het verhaal van deze plek. Het meest intrigerende aan dit verborgen stukje geschiedenis is het mysterie rond de grafheuvel. We kwamen erachter dat die pas in de twintigste eeuw werd herontdekt. De vondsten die toen werden gedaan, veranderden de kijk op de prehistorie ingrijpend. Om dit verhaal goed te begrijpen, gaan we naar de ijzertijd, een periode die werd gekenmerkt door grafheuvels en urnenvelden.